

докторант кафедри філософії мови,
порівняльного мовознавства та
перекладу
Національного педагогічного
університету
імені М.П. Драгоманова

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЗАСОБІВ КОМІЧНОГО ФОНЕТИЧНОГО РІВНЯ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ТВОРІВ)

Категорія комічного являє собою досить різносторонній та неоднорідний феномен через наявність різноманітних підходів до вивчення та аспектів її розгляду. Для сучасної лінгвістичної літератури характерними є різні точки зору на комічне. Аналізоване поняття розглядається як алогічне висловлювання; гра зі змістом; гра слів, каламбур; лінгвоментальна психолінгвістична універсалія, що впливає на побудову гумористичного тексту; певний вид творчості, сутність якого зводиться до свідомого конструювання системи явищ або понять, а також системи слів з метою викликати ефект комічного [6, с. 48]. Розуміння комічного як виду творчості, що відбито в наведеному вище трактуванні, є ключовим у межах нашого дослідження.

Особливо активно проблеми вивчення категорії комічного, його видів, жанрів, прийомів створення, різноманітних образотворчих і виражальних засобів вербалізації мови з метою створення комічного ефекту в різних видах дискурсу стали розроблятися в другій половині ХХ – початку ХХІ ст. у роботах: Ю.Д. Апресяна, Н.Д. Арутюнової, Т.В. Булігіної, О. Д. Шмельова, О.А. Земської, О.В. Падучевої, Б.Ю. Нормана, Ю.Б. Борева, В.З. Саннікова, Т.О. Грідіної, С.І. Походні, О.Б. Шонь, В.Я. Проппа, М.Л. Желтухіної, Л.М. Песоріної, А.К. Кутоян, А.Р. Габідуліної, Т.А. Космеди, О.М. Калити, О.Л. Колесніченко, Р. Дж. Олександра, С. Аттарді, Р.Л. Брауна, У. Неша, Л.Г. Келлі, Ж.-Ж. Лесеркля та інших учених. Дослідження в зазначених роботах здійснюються на матеріалі різних мов та у перекладі іншими мовами. Виступаючи засобом вираження авторської позиції й оцінки, специфічна комічна модальність є, за нашими спостереженнями, сутнісною ознакою сучасної англomовної літератури, що і зумовлює актуальність цієї розвідки.

Міркуючи про обсяг категорії комічного, переважна більшість дослідників відзначає її відмежованість від таких суміжних категорій і явищ, як смішне, веселе, сміх, дотепність. Зміст категорії комічного становить сукупність її варіантів. У нашому разі ми виходимо з того, що категорія комічного являє собою родовий термін і включає такі змістовні види: гумор, іронію, сатиру, сарказм і чорний гумор.

Матеріалом нашого дослідження слугують англomовні прозові твори малих форм найвидатніших письменників сучасної літератури: Кевіна Баррі (1969), що входять до збірки оповідань «Темрява вкриває острів» (“Dark Lies the Island”) [12], та Мюріел Спарк (1918–2006), що входять до збірки оповідань «На публіку. Оповідання» (“The Public Image. Stories”) [9].

Мета статті – проаналізувати мовностилістичні засоби вираження комічного ефекту на фонетичному рівні.

Нині залежно від глибини проникнення в зміст художнього тексту (дискурсу) і від обсягу врахування літературознавчого аналізу розрізняють три види лінгвістичного аналізу: 1) лінгвістичне коментування; 2) повний порівневий і частковий лінгвістичний аналіз; 3) лінгвопоетичний розбір тексту [2, с. 228]. Методика рівневого аналізу прозового твору, на нашу думку, не втратила своєї важливості й на сучасному етапі філологічного знання.

Рівневий (порівневий) лінгвістичний (лінгвопоетичний) аналіз художнього тексту (дискурсу) найдоречніше застосовувати в тому разі, коли вже за поверхневого знайомства з прозовим твором зрозуміло, який (які) з рівнів прозового мовлення бере участь (беруть участь) у натуральному вираженні естетичної функції найбільш виразно і багатогранно: саме з нього (з них) і слід починати розгляд художньо-естетичної своєрідності твору словесної творчості [5, с. 3]. Текстова реалізація різновидів комічного відбувається за рахунок сукупності мовностилістичних засобів його вираження на певних мовленнєвих рівнях (фонетичному, графічному, морфологічному, словотвірному, лексико-семантичному, фразеологічному, синтаксичному, стилістичному, концептуалізуючому) або їх перетині як у структурі авторської оповіді, так і в мовленні персонажів.

Зупинимось більш детально на *фонетичному* рівні, що в аналізованих творах потенційно набуває самостійної художньої значимості. До авторських фонетичних засобів, що підвищують експресивність мовлення, його естетичний та емоційний вплив, належать, по-перше, звуконаслідування.

Звуконаслідування, або оноματοпея (грец. *onomatopöia* – словотворчість) – незмінна частина мови чи клас слів, представлена знаками-імітаторами сприйнятих носіями мови звуків істот і неістот (людей, тварин і їхніх дій, явищ природи, предметів) [7, с. 163]. Наприклад: *bubble n* – дзюрчання, *splash n* – плескіт, *crash n* – тріск, *rustle n* – шелест, *sizzle n* – шипіння (на вогні), *roar n* – гуркіт, *hiss n* – свист, *twitter n* – щебетання, *pop n* – ляскіт, *flap n* – падіння у воду плиском, *babble n* – базікання, *giggle n* – хихикання, *whistle n* – свист, *zoom v* – гудіти, *buzz v* – дзижчати, *putt v* – муркотати, *swish v* – шарудіти, *burble v* – бурмотати, *bang v* – грюкати, *cuckoo v* – кувати тощо. Багато слів, як видно, своїм фонетичним виглядом імітують звучання навколишнього середовища. Використання таких засобів мови, як оноματοпей/ономатопис є простішим випадком звукообразуваності.

Ще з часів Платона існують суперечливі погляди на природу першої людської мови як такої, що схильна до наслідування. Зарубіжний учений К. Уельс наголошує на недостатній увазі, яку приділяють мовознавці вивченню

ономатопеї, починаючи з Фердинанда де Соссюра. Це пояснюється тим фактом, що звуконаслідувальні одиниці складають невелику частину лексики, проте вони є такими ж звичними, на думку дослідниці, як і інші слова, оскільки фонематична форма ономатопеї відповідає мовній системі творців-авторів, незважаючи на очевидну універсальність звуконаслідувальної референції: «Linguists nowadays since Saussure pay little attention to onomatopoeic forms, since they comprise but a small part of the lexicon, whose name-reference relationship is characteristically conventional and arbitrary. To some extent, however, onomatopoeic words are as conventional as other words, in that their phonemic shape conforms to the language-system of their coiners, despite the apparent universality of their reference» [10, с. 277].

Статус звуконаслідування в системі частин мови чітко не окреслений. Їх нерідко ототожнюють із вигуками, хоч їхня знакова й функціональна природа зовсім різна. Звуконаслідування можуть функціонувати як окремі речення, формувати предикативну одиницю складного речення, виконувати функцію члена речення (підмета, присудка, додатка, обставинного детермінанта), мають високу словотвірну активність у багатьох мовах. Дослідники виділяють такі типи звуконаслідування: повний і частковий залежно від ступеня подібності звуків істот/неістот; редукований і комбінований залежно від повторюваності звуків; фіксований і варіативний залежно від можливості варіювання знакових імітаторів того самого звука [7, с. 163].

Обов'язковим смисловим критерієм звуконаслідувального слова є образність, оскільки фонетичний склад ономатопеї нагадує предмети й явища – звуки природи, крики тварин, рухи (що супроводжуються будь-яким шумом), мовлення, різні звучання (якими люди виражають свій настрій, волю тощо), які називаються в цих словах: *Oh I know your name for certain, I'd say! Would I have a little guess at it?*

The child giggled.

'I'd say your name could be written on one of these ...'

She showed the sweets and popped one loose [12, с. 34];

'Nip of this lad?' he whispered. 'Greatly medicinal.'

'They do know yer out an' about, yeah?' said Joxie [12, с. 51].

Звуконаслідувальні слова знаходять широке застосування в аналізованих художніх прозових текстах, де вони використовуються для яркого, образного опису об'єктів дійсності, природних явищ, людських емоцій тощо, надаючи гумористичної або іронічної тональності оповіді під час зображення:

– внутрішнього стану героя: *Again that night I hardly slept. I developed this incessant **buzzing** sound in my head. It sounded like I had a broken strip light in there* [12, с. 9];

– природної стихії: *Even yet the rain **hammered** down on my old hotel at Killary. I opened the bar, and the locals weren't shy about stepping up to it* [12, с. 18];

– транспортних засобів: *The **beeps** and the **hissing**, the carriages are sealed, and the Dublin train heads off for Connolly station, but Donie's train does not yet move* [12, с. 20];

– батьківського ставлення до дитини: *In a chorus of **cooings** the matter was smoothed over, and Ernestine and Kit were gratefully thanked for coming to the aid of a small child in distress* [12, с. 35];

– прогулянки пляжем: *Alewards we followed our noses. We walked by the throng of the beach – the **shrieks** of the sun-crazed kids made our stomachs loop. John Mosely nodded towards a smashing row of hand pumps for the casks. Low **whistles** sounded. The landlord, hot-faced and jovial, came through from the hotel's reception* [12, с. 27];

– поведінки дитини: *Held in a firm lock by Kit's steel-wire arms, it was a monstrously **burbling** infant they carried at pace across the car park – their trolley abandoned to the air-conditioned aisle* [12, с. 35];

– розповіді про маніяка: *Before he had even reached the phone in the hallway's nook, she was deep in the pink sofa and in the tale of her Tulsa-bound maniac: he was snacking on innards as he **zoomed** along the blacktop* [12, с. 49];

– манери спілкування: *'Upstairs and downstairs, we give out our **tick-tock** messages, some in a breathless hurry and some in a sky tremble'* [9, с. 249].

У низці випадків експресивне значення може домінувати над предметно-логічним значенням слова. Такі одиниці отримують конкретне предметно-логічне наповнення в певному контексті. Наведений далі фрагмент демонструє глумування та знущання дорослого чоловіка із зовнішністю та поведінкою гієни з «мамчиного сінка» Доні. Звуконаслідувальні лексеми (скрегіт зубів, хриплий крик, слово-примус замовкнути) відбивають жорстоке ставлення фізично сильної людини до слабкої, спробу залякати останнього, надаючи уривку чорно-гумористичну тональність:

*The man grinds and bites with his teeth rapidly – he **gnashes**, and he aims a sharp smile at Donie.*

'Will we go for a walk so?' he says;

*The **screech** is held as a shield against the words. But the man just gently **shushes**.*

'Easy now, honey-child,' he says [12, с. 23].

Звуконаслідувальні одиниці виступають конденсованими описами всієї ситуації. У ролі звуконаслідувального слова в художньому тексті може бути використано будь-яке слово, навіть слово, що не є звуконаслідувальним у своїй основі [3, с. 198]. У такому разі експресивний ефект створюється на звуконаслідувальній основі окремої фонемі: *At that moment there was the loud cracking sound of wood snapping – **shhlaaack!** – which meant that Evan the Head had lain a length of four-be-two along the bottom steps of the stairs and taken a lep at it from the banister* [12, с. 55].

Нерідко ономатопеї використовуються в розмовному мовленні, де вони є твірними основами для повсякденно-знижених одиниць з високою експресивним потенціалом. Опис манери нескінченного поїдання їжі Еоданом за допомогою повтору звуконаслідування *chomping* (чавкання) передає ставлення батька сімнадцятирічної дівчини до хлопця. Ревнощі батька через серйозні стосунки між молодими людьми зображуються в іронічному забав-

ленні: *All over the house, I felt like I could hear him ... chomping? You know sometimes, in a plane, when your ears are weird, and they flip out the food trays, and you chew, and you can hear the jaw motions of your own mastication in a loud, amped, massively unpleasant way? It was like I was hearing that all over the house – Aodhan!*

Chomping! [12, с. 8].

На фонетичному рівні спостерігаємо також функціонування авторських, індивідуально створених письменниками, зразків звуконаслідування, що не зафіксовані нами в тлумачному словнику сучасної англійської мови [11]: *Then away we were into our merciless hacking-hecking laughter again; Then hac-hec-hoo, we shrieked into the hot Borderland afternoon; Kathleen screamed and I screamed although I think we knew there was no mouse. But this gave us an extra session of squalling hee-hoo's* [9, с. 179–180]; *Aodhan had gone home, and I could hear the thunk, shlank, whumpf of her music from upstairs, and Saoirse had gone into her keeping-an-eye-on-me mode; she was all concerned and hand-holdy now* [12, с. 9].

Оказіональний складний прикметник *hacking-hecking*, що входить до складу словосполучення *нестримний речим (hacking-hecking laughter)*, є заснованим на звуконаслідуванні: перший елемент *hacking* зустрічається в сполученні *hacking cough* – хахикання [11], другий компонент є неологізмом, утвореним за подібністю звучання до першого. Звуконаслідувальні okazіональні іменники *hac-hec-hoo* та *hee-hoo's* (де –'s має значення множинності, а не присвійності) вживаються на позначення пронизливої реготні, що супроводжується вищанням і волаанням. Звуконаслідувальні неологізми *thunk, shlank, whumpf* передають сприйняття почуті героєм музики як стукоту, грюкоту, крику.

У наступних фрагментах повтор звуконаслідувальних одиниць сприяє відбиттю певної позитивно-гумористичної, заспокійливої, розслаблюючої атмосфери і надає благозвучності висловлюванням. Наприклад, повтор імені головного героя створює ефект відлуння тикання годинника: *As the four visitors rose to leave, he mused, “Why the charming pearly orphan, Pepita, in the spare room, would not know how to say the word ‘professor’. All she can say is ‘Ticky, Ticky, Ticky’. All day long she says, ‘Ticky, Ticky, Ticky’, to me”* [9, с. 249]; повтор шуму хвиль передає стан океану: *And the ocean turned out to gibber rather than murmur. Gibber gibber – whoosh. Gibber gibber – whoosh* [12, с. 13].

Наступним за вживанням засобом фонетичного рівні є паронимазія (від гр. *para* – поряд, *onomazo* – називаю), або паронімія, що будується на навмисному зближенні слів, подібних за звучанням, мовних чи контекстуальних паронімів із випадковим збігом звуків [7, с. 448]. Паронимазія служить для увиразнення мовлення, створення комічних ефектів, надання тексту експресивності, привернення уваги читача до повідомлюваної інформації.

У наведеному за приклад фрагменті паронимазія загострює образні асоціації поведінки птахів з мультфільму, що відтворюють пестощі молодої пари, викликаючи тим самим добродушний сміх у читача: *‘Kiss-me-quick kiss-me-quick, she said it in a duck’s voice from a cartoon and I pecked her on the cheek, really quickly, peck peck peck, and I nuzzled the nape of her neck – she squealed* [12, с. 57].

Простежуємо використання паронимазії і в зазначеному нижче уривку, де описуються розваги компанії підлітків на снопі сіна та наводяться веселі коментарі друзів щодо знаходження героїнею голки: *When everyone had recovered George said, “She put in her thumb and pulled out a plum”. Then away we were into our merciless hacking-hecking laughter again* [9, с. 179].

Зауважимо, що вислів *put in one’s thumb and pulled out a plum* є алюзією на відому дитячу англійську пісню, в якій герою одразу щастить витягнути з різдвяного пирога сливу:

*Little Jack Horner
Sat in the corner,
Eating a Christmas pie;
He put in his thumb,
And pulled out a plum,
And said, What a good boy am I!* [13].

Таке співзвуччя створює комізм і є одним із інструментів мовної гри, де завдяки натяку підкреслюється риса головної героїні, якою її наділяли оточуючі: завдяки знахідці (голки в копиці сіна) друзі вважають її щасливицею, якій все дається в житті легко.

Таким чином, найбільш показовим рівнем за порівневого лінгвістичного аналізу прозового дискурсу є фонетичний. Письменники послуговуються такими продуктивними лінгвістичними засобами з метою реалізації гумористичного ефекту, як звуконаслідування та паронимазія. Перспектива подальших розвідок полягає в детальшому аналізі мовностилістичних засобів створення комічного ефекту на інших мовленнєвих рівнях під час вивчення своєрідності творчого методу Кевіна Баррі, Мюріел Спарк та інших письменників, чия поетика характеризується прийомами комічного.

Література:

1. Арнольд И.В. Стилистика. Современный русский язык: Учебник для вузов. М.: Флинта: Наука, 2002. 384 с.
2. Данилевская Н.В. Методы лингвистического анализа. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М.Н. Кожинной. М.: Флинта: Наука, 2006. С. 221–230.
3. Емельянова О.Н. Звукоподражание. Культура русской речи. Энциклопедический словарь-справочник / под ред. Л.Ю. Иванова, А.П. Сковородникова, Е.Н. Ширяева. М.: Флинта: Наука, 2003. С. 197–199.

4. Єфімов Л.П., Ясинецька О.А. Стилiстика англiйської мови i дискурсивний аналіз: учбово-метод. посiб. Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. 240 с.
5. Зайцева И.П. Стихотворение Инны Кабыш «И всяк беспомощен и сир...» (опыт лингвопоэтического анализа). Русская филология: Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г. С. Сковороды. 2016. № 2 (57). С. 3–9.
6. Колесниченко Е.Л. Парадокс в идиостиле М.М. Жванецкого: монография. Днепропетровск: Литограф, 2015. 210 с.
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К., 2006. 716 с.
8. Сковородников А.П. Парономазия. Культура русской речи. Энциклопедический словарь-справочник / под ред. Л.Ю. Иванова, А.П. Сковородникова, Е.Н. Ширяева. М.: Флинта: Наука, 2003. С. 453–455.
9. Spark M. The Public Image. Stories. М.: Progress Publishers, 1976. 290 p.
10. Wales Katie. A Dictionary of Stylistics. London, N. Y.: Longman, 1990. 504 p.
11. Электронный словарь АБВУД LINGVO 12 Multilingual Edition. URL: <http://www.lingvo.ru> (дата звернення: 6.06.2018).
12. Barry Kevin. Dark Lies the Island. URL: <https://knigogid.ru/books/403658-dark-lies-the-island/toread> (дата звернення: 6.06.2018).
13. Little Jack Horner by Mother Goose. URL: <https://www.poetryfoundation.org/poems/46973/little-jack-horner-56> (дата звернення: 6.06.2018).

Анотація

I. БЛИНОВА. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЗАСОБІВ КОМІЧНОГО ФОНЕТИЧНОГО РІВНЯ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ТВОРІВ)

Стаття присвячена дослідженню ролі фонетичного рівня за порівневого лінгвістичного аналізу прозового дискурсу. Охарактеризовано статус категорії комічного у сучасній науковій парадигмі. Виокремлено різновиди категорії комічного. Проаналізовано типові випадки вживання фонетичних засобів реалізації комічного ефекту.

Ключові слова: комічне, фонетичний рівень, звуконаслідування, парономазія, художній прозовий дискурс.

Аннотация

И. БЛИНОВА. РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ СРЕДСТВ КОМИЧЕСКОГО ФОНЕТИЧЕСКОГО УРОВНЯ (НА МАТЕРИАЛЕ СОВРЕМЕННЫХ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ)

Статья посвящена исследованию роли фонетического уровня при поуровневом лингвистическом анализе прозаического дискурса. Охарактеризован статус категории комического в современной научной парадигме. Выделены разновидности категории комического. Проанализированы типичные случаи употребления фонетических средств реализации комического эффекта.

Ключевые слова: комическое, фонетический уровень, звукоподражание, парономазия, художественный прозаический дискурс.

Summary

I. BLYNOVA. COMIC MEANS REPRESENTATION ON A PHONETIC LEVEL (ON THE MATERIAL OF THE MODERN ENGLISH STORIES)

The article deals with the study of the phonetic level role in the levelled linguistic analysis of the prose discourse. The comic category status in the modern scientific paradigm has been characterized. The varieties of comic category have been singled out. The typical cases of the phonetic means usage for a comic effect realizing have been analyzed.

Key words: comic category, phonetic level, onomatopoeia, paronomasia, belles-lettres prose discourse.